

प्रकरण ८ - कलाकारांचे चरित्र

८.१ पं. विष्णू नारायण भातखंडे

जन्म : १० ऑगस्ट, १८६० मृत्यू : १९ सप्टेंबर, १९३६

भारतीय संगीताच्या विकासासाठी ज्या अनेक महापुरुषांनी आपले संपूर्ण जीवन समर्पित केले त्यामध्ये पं. विष्णू नारायण भातखंडे यांचे नाव अग्रक्रमाने घ्यावे लागेल. ज्या काळामध्ये हिंदुस्थानी शास्त्रीय संगीताला सर्वच बाजूंनी प्रतिकूल परिस्थिती होती, अशा कालखंडात पंडितजींनी भारतीय संगीतामध्ये लक्षणीय बदल घडवून त्याला नवीन दिशा देण्याचे महत्त्वपूर्ण कार्य केले.

बालपण व शिक्षण : पं. विष्णू नारायण भातखंडे यांचा जन्म १० ऑगस्ट, १८६० ला मुंबईतील वाळकेश्वर या ठिकाणी कृष्ण जन्माष्टमीच्या दिवशी झाला. बालपणापासून पंडितजींना संगीताची आवड होती. त्यांचे आई-वडील दोघेही संगीतप्रेमी होते.

पं. विष्णू नारायण भातखंडे हे शाळेत एक हुशार विद्यार्थी होते. सन १८८३ मध्ये बी.ए. व १८९० साली एल.एल.बी.ची परीक्षा त्यांनी उत्तीर्ण केली व लाहोर शहरामध्ये वकिलीचा व्यवसाय त्यांनी सुरू केला. एकीकडे शैक्षणिक व व्यावसायिक क्षेत्रामध्ये काम करत असतानाच संगीताचा सखोल अभ्यासही त्यांनी सुरू ठेवला.

पंडितजींनी संगीतातल्या अनेक तज्ज्ञांकडून विविध गोष्टींचे अध्ययन केले. ज्यामध्ये प्रामुख्याने पं. रावजीबुवा बेलबागकर यांच्याकडून धृपद गायकी, उ. अली हुसेन व उ. विलायत हुसेन यांच्याकडून ख्याल गायनाचे शिक्षण त्यांनी घेतले. धृपद व ख्याल गायकीबरोबरच सतार व बासरी वादन करण्यातही ते निपुण होते. सतार वादनाचे

शिक्षण त्यांनी सेठ वल्लभदास यांच्याकडून घेतले. त्यांचे विविध मैफिली ऐकणे, संगीतावर अभ्यास करणे चालू होते. या दरम्यान पं. भातखंडे हे 'गायन उत्तेजक मंडळी' या संस्थेचे सभासद झाले. या संस्थेच्या माध्यमातून विविध कलाकारांच्या मैफिलींचे आयोजन केले जात असे. अनेक मैफिलींचे अवलोकन केल्यानंतर त्यांना कलावंतांच्या प्रस्तुतीकरणामध्ये अनेक त्रुटी आढळून आल्या. अनेक गोष्टी खटकायला लागल्या. कुठेतरी हिंदुस्थानी संगीताची दुर्दशा होत आहे आणि त्याला योग्य दिशा दिली पाहिजे या दृष्टीने कलाकारांचे शास्त्रशुद्धतेकडे होणारे दुर्लक्ष, बंदिशीच्या शब्दांचे अशुद्ध, अस्पष्ट उच्चार, कलाकारांचा घराण्याबाबतचा दुराग्रह अशा अनेक बाबींवर विचार करून ह्यामधील तफावत दूर करण्याचा निश्चय त्यांनी केला.

सांगीतिक कार्य :

- (१) पं. भातखंडे यांनी हिंदुस्थानी संगीत शास्त्राची नव्याने उभारणी करण्यासाठी भारत भ्रमण करायला सुरुवात केली. भारतभरातल्या अनेक विद्वानांशी सखोल चर्चा करण्याच्या हेतूने त्यांनी अनेक परिसंवाद घडवले आणि संगीताच्या विविध विषयांवर अनेक व्याख्याने दिली, इतर प्रांतांतील व भाषांतील संगीतविषयक साहित्याचा अभ्यास करण्यासाठी त्यांनी अनेक भाषांचा अभ्यासही केला. अनेक दुर्मिळ ग्रंथांचा अभ्यास करून मोठ्या प्रमाणात ग्रंथांचे संपादन व भाषांतर त्यांनी केले.
- (२) भारतीय संगीतातील श्रुती - स्वर विभाजनातील सात स्वरांच्या स्थानाबाबत निर्णायक मत.
- (३) व्यंकटमखींच्या ७२ थाटांचा अभ्यास करून पंडितजींनी रागांचे दहा थाटात वर्गीकरण केले.
- (४) पं. भातखंडे यांनी स्वतंत्र स्वर लेखन पद्धती तयार केली. जी 'भातखंडे स्वर लेखन पद्धती' म्हणून आज भारतीय संगीतात सर्वत्र परिचित आहे.
- (५) विविध घराण्यांच्या कलाकारांकडून मिळालेल्या बंदिशी ध्वनिमुद्रित करून त्या बंदिशी स्वरलिपीबद्ध केल्या.

लेखन कार्य आणि ग्रंथ संपदा :

पंडित भातखंडे यांनी भारतीय संगीतावर विविध भाषांमध्ये विविध टोपणनावांनी फार मोठी ग्रंथसंपदा लिहिली. 'स्वर मालिका' हा त्यांचा गुजराथी भाषेत लिहिलेला प्रथम ग्रंथ होय.

एक ते सहा या भागांतील क्रमिक पुस्तक मालिकेच्या माध्यमातून 'हिंदुस्थानी संगीत पद्धती' या पुस्तकाचे क्रमशः प्रकाशन त्यांनी केले. याचबरोबर 'अभिनव ताल मंजिरी' हा ग्रंथ संस्कृत भाषेत प्रकाशित केला. 'श्री मल्लक्ष संगीतम्' या ग्रंथाचे मराठी भाषांतर करून 'हिंदुस्थानी संगीत पद्धती' हा ग्रंथ त्यांनी लिहिला.

लक्षणगीत संग्रह, गीतमालिका या पुस्तकांबरोबरच चार खंडांत संगीत शास्त्र, हृदय प्रकाश, रागविबोध प्रवेशिका, संगीत दर्पण, संगीत पारिजात व त्याही पुढे जाऊन 'संगीत नादोदधी' या ग्रंथांचे प्रकाशन आणि संपादन त्यांनी केले.

पंडित भातखंडे यांनी इंग्रजी भाषेमध्ये 'शॉर्ट हिस्टॉरिकल सर्व्हे ऑफ म्युझिक ऑफ अप्पर इंडिया' आणि 'फिलॉसॉफी ऑफ म्युझिक' ही पुस्तके लिहिली.

ही सर्व ग्रंथसंपदा त्यांनी चतुर पंडित, विष्णु शर्मा, मंजिरीकार, हररंग, भारद्वाज शर्मा अशा अनेक टोपण नावांनी लिहिली.

विविध संगीत परिषदांचे आयोजन :

बडोदा नरेश सयाजीराव गायकवाड यांच्या प्रेरणेने पंडित भातखंडे यांनी बडोदा, दिल्ली, बनारस, कानपूर, अजमेर, लखनौ या ठिकाणी संगीत परिषदांचे यशस्वी आयोजन केले. या परिषदांच्या माध्यमातून चर्चा, परिसंवाद, व्याख्यान, लेख इत्यादी माध्यमातून भारतीय संगीतावर सखोल मंथन घडवून आणले.

विविध संस्था व महाविद्यालयांची स्थापना :

संगीत शिक्षणाचा प्रसार, प्रचार सर्वत्र झाला पाहिजे या सद्देतून पंडित भातखंडे यांनी अनेक संगीत महाविद्यालयांची स्थापना केली. त्यामध्ये प्रामुख्याने भारतीय संगीत विद्यालय (बडोदा), होळकर स्टेट संगीत महाविद्यालय (इंदौर), माधव संगीत विद्यालय (ग्वाल्हेर), मॉरिस कॉलेज ऑफ इंडियन म्युझिक (लखनौ) यांचा समावेश होतो.

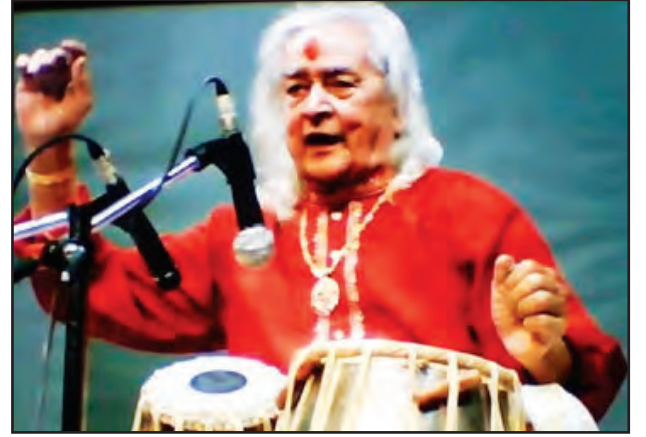
या महाविद्यालयांच्या माध्यमातून संगीत अभ्यासक्रम निश्चित करून परीक्षा पद्धती अस्तित्वात आणली आणि संगीत क्षेत्रामध्ये लक्षणीय बदल घडायला सुरुवात झाली.

विविध मानसन्मान व पुरस्कार :

भारतीय संगीताला एक नवी दिशा देऊन, त्यात आमूलाग्र बदल घडवून समाजाच्या सर्व स्तरापर्यंत संगीत पोहोचवण्याचे महत्त्वपूर्ण कार्य केल्याबद्दल पं. भातखंडे यांच्या १०१ व्या जयंतीनिमित्त भारत सरकारने पोस्टाचे तिकीट काढून त्यांचा मरणोत्तर गौरव केला. याचबरोबर काशी येथील 'संगीत कलानिधी' हा पुरस्कार त्यांना मिळाला.

अशा या महान कलावंताचे निर्वाण १९ सप्टेंबर, १९३६ रोजी झाले.

८.२ पंडित किशन महाराज

जन्म : ३ सप्टेंबर १९२३

मृत्यू : ४ मे २००८

भारतीय संगीतात तबला या वाद्याला अत्यंत महत्त्वाचे स्थान आहे. तबला या वाद्याला लोकप्रिय करण्यात अनेक कलावंतांनी मोलाचे योगदान दिले आहे. यात बनारस घराण्याचे थोर कलावंत पंडित किशन महाराज यांचा नामोल्लेख प्रामुख्याने करावा लागेल. त्यांचे जीवन कार्य पुढीलप्रमाणे आहे.

जन्म व बालपण :

पं. किशन महाराज यांचा जन्म बनारस येथील कबीर चौरा मोहल्ला येथे दि. ३ सप्टेंबर, १९२३ रोजी झाला. कृष्णाष्टमीच्या मध्यरात्री त्यांचा जन्म झाल्यामुळे त्यांचे नाव किशन असे ठेवण्यात आले. घरात सांगीतिक वातावरण होते. त्यांच्या वडिलांचे नाव हरि महाराज तर आईचे नाव अंजीरादेवी असे होते.

गुरू व शिक्षण :

पं. किशन महाराज यांनी तबला वादनाचे प्राथमिक शिक्षण वडील पं. हरि महाराज यांच्याकडून घेतले. वडिलांच्या निधनानंतर त्यांचे काका पंडित कंठे महाराज यांच्याकडून त्यांनी तबला वादनाची विधीवत तालीम घेतली.

वादन शैली :

बनारस घराण्याची जी वादन शैली आहे त्याची सर्वच वैशिष्ट्ये त्यांच्या वादनात दिसून येतात. उंचीपुरी देहयष्टी, गौरवर्णीय रुबाबदार चेहरा, कपाळावर शोभून दिसणारा कुंकुम तिलक, मानेवर रूळणारे केस त्यांचे व्यक्तिमत्व खुलवत होते. वीरासनात बसून ते वादन करायचे. त्यांचे दाय्यां बायांचे संतुलन अतुलनीय होते. बनारसी बोलबाट, चलन चाला, नृत्याचे बोल इत्यादी बोल प्रकार ते उत्तम प्रकारे सादर करायचे.

साथसंगत :

स्वतंत्र वादनाबरोबरच ते उत्तम साथ करायचे. त्यांनी उस्ताद फैय्याज खां, पं. ओंकारनाथ ठाकूर, उस्ताद बडे गुलाम अली खां, पं. भीमसेन जोशी, पंडित रविशंकर, उस्ताद अली अकबर खां यांसारख्या दिग्गज कलावंतांसोबत साथसंगत केलेली आहे. याच बरोबर शंभूमहाराज, पं. गोपीकृष्ण आणि पंडित बिरजू महाराज यांच्या नृत्याला त्यांनी साथसंगत केली. त्यांनी १९६५ मध्ये ब्रिटनमध्ये कॉमनवेल्थ कला समारोहातही साथसंगत केली आहे.

निचा नगर, आंधिया, बडी माँ या चित्रपटांतील गीतांना त्यांनी तबल्याची साथसंगत केली आहे.

पुरस्कार :

पंडित किशन महाराजांना संगीतासाठी केलेल्या अथक परिश्रमांबद्दल व सांगीतिक कार्याबद्दल अनेक मानसन्मान व पुरस्कारांनी सन्मानित करण्यात आले. त्यांना लय भास्कर, संगीत सम्राट पुरस्कार, काशी स्वर गंगा सन्मान, संगीत नाटक अकादमी पुरस्कार, ताल चिंतामणी, लय चक्रवर्ती, उस्ताद हाफिज अलीखां या पुरस्कारांसह भारत सरकारच्या पद्मश्री व पद्मविभूषण पुरस्कारांनी सुद्धा गौरवण्यात आले आहे.

शिष्यसंप्रदाय :

पंडित किशन महाराज हे उत्तम तबला वादक तर

होतेच परंतु ते एक आदर्श गुरूही होते. त्यांनी अनेक शिष्य निर्माण केले. यात पंडित कुमार बोस, पंडित बाळकृष्ण अय्यर, सुखविंदर सिंह नामधारी अशा शिष्यांचा नामोल्लेख करता येईल.

ज्यांनी तबला वादनाचा देशविदेशांत प्रचार व प्रसार केला, ज्यांनी अनेक चित्रपट गीते आपल्या तबला साथीने अजरामर केली; ज्यांनी अनेक शिष्य घडवून अभिजात संगीतात मौलिक योगदान दिले, अशा थोर तबला वादक पंडित किशन महाराज यांचा ४ मे, २००८ रोजी बनारसजवळील खजूरी येथे मृत्यू झाला. देशातील सर्वच संगीतकारांनी त्यांच्या निधनाबद्दल शोक व्यक्त केला. पं. किशन महाराजांच्या निधनामुळे संगीत जगतात जी पोकळी निर्माण झाली ती कधीही भरून न निघण्यासारखी आहे.

८.३ पं. बिरजू महाराज

जन्म : ४ फेब्रुवारी १९३८

भारतीय संगीताच्या परंपरेमध्ये विविध नृत्यशैलींचा मोठा प्रभाव आहे. त्यामधील कथक नृत्याला जागतिक रंगमंच मिळवून देण्याचे कार्य अनेक महान नर्तक/नृत्यांगणांनी केले. त्यामध्ये पद्मभूषण पं. बिरजू महाराज यांचे नाव विशेषत्वाने घ्यावे लागेल.

जन्म व बालपण :

पं. बिरजू महाराज यांचा जन्म ४ फेब्रुवारी, १९३८ साली लखनौ येथे झाला. त्यांचे मूळ नाव ब्रिजमोहन मिश्रा असे आहे.

संगीताचा फार मोठा वारसा घेऊन पं. बिरजू महाराज जन्माला आलेले आहेत. 'मुलाचे पाय पाळण्यात दिसतात' या उक्तीप्रमाणे पं. बिरजू महाराजांचे वडील पं. अच्छन

महाराज जेव्हा इतर शिष्यांना नृत्याची तालीम देत असत त्यावेळी बाल बिरजू त्याचे तंतोतंत अनुकरण करायचे. इतर शिष्यांचे गंडाबंधन ते नेहमी पाहात असत. बिरजू महाराजांनी थोडे पैसे जमा केले आणि वडील अच्छन महाराजांकडे आपल्यालाही गंडाबंधन करावे असा आग्रह धरला आणि खऱ्या अर्थाने हा बाल हट्ट व नृत्यविषयीची आवड पाहून अच्छन महाराजांनी त्यांना अगदी बालवयातच नृत्याचे धडे देण्यास सुरुवात केली.

गुरू व शिक्षण :

खऱ्या अर्थाने वडील व गुरू पं. अच्छन महाराज यांच्याकडून कथ्थक नृत्याची तालीम घ्यायला बिरजू महाराजांनी सुरुवात केली. अगदी बालवयातच नृत्य शैलीतल्या अनेक गोष्टी शिकून घेतल्या. बालवयामध्येच डेहराडून येथे त्यांनी आपल्या नृत्याचा कार्यक्रम करून रसिकांना मंत्रमुग्ध केले. या दरम्यान दुर्दैवाने बिरजू महाराज यांच्यावर फार मोठा आघात झाला. अच्छन महाराजांचे देहावसान झाले. बालवयातील हा आघात बिरजू महाराजांनी मोठ्या धैर्याने सहन केला.

वडिलांच्या मृत्यूनंतर बिरजू महाराजांच्या जीवनाला मोठी कलाटणी मिळाली. यानंतर बिरजू महाराज आपल्या मातोश्री श्रीमती महादेवी यांच्याबरोबर आपल्या आजोळी लखनौ येथे स्थायिक झाले. त्यानंतर त्यांनी वयाच्या नवव्या वर्षापासून त्यांचे काका पं. शंभू महाराज आणि लच्छू महाराज यांच्याकडून कथ्थकमधील रितसर तालीम घेतली.

सांगीतिक कार्य :

सन १९५३ च्या दरम्यान दिल्ली येथे भारतीय कलाकेंद्राची स्थापना झाली. तेव्हापासून पं. बिरजू महाराज हे या केंद्राशी संबंधित आहेत. या ठिकाणी मात्र खऱ्या अर्थाने पंडितजींच्या अंगभूत आविष्काराला मोठा वाव मिळाला. 'मालती माधव', 'कुमार संभव', 'डालिया' अशा अनेक नृत्यनाटिकांच्या रचना त्यांनी केल्या. देशभरातल्या अनेक मैफिलींमधून या नृत्यनाटिकांना मोठा प्रतिसाद मिळाला. भारत सरकारच्या अनेक सांस्कृतिक कार्यक्रमांमध्ये प्रमुख कलाकार या नात्याने त्यांचा सहभाग राहिलेला आहे.

चित्रपट क्षेत्रातील योगदान :

पं. बिरजू महाराजांचे चित्रपट सृष्टीत मोठे योगदान

आहे. अनेक चित्रपट गीतांचे नृत्यदिग्दर्शन पंडितजींनी केलेले आहे. १९७७ साली सत्यजीत राय यांच्या 'शतरंज के खिलाडी' या चित्रपटाचे नृत्यदिग्दर्शन करण्याबरोबरच गीतगायनही त्यांनी केले आहे. २००२ साली फिल्म देवदासमधील अप्रतिम अशा 'काहे छेड छेड मोहे' या शास्त्रीय संगीतावर आधारित उत्कृष्ट नृत्य संयोजन त्यांनी केले. याचबरोबर डेढ इश्कीया, उमरावजान, बाजीराव मस्तानी अशा अनेक चित्रपटांसाठी त्यांनी नृत्यदिग्दर्शन केले आहे.

पंडितजींची नृत्यशैली :

पं. बिरजू महाराज एक उत्कृष्ट नृत्य दिग्दर्शक व नर्तक म्हणून सर्वांना परिचित आहेत. परंपरागत नृत्यशैलीचे शिक्षण त्यांनी घेतलेले असले तरी वर्तमानाला अनुकूल असे नवनवीन प्रयोग ते नेहमीच करतात. त्यांच्या नृत्यामध्ये प्रामुख्याने सौंदर्यपूर्णता, लयकारी व कलात्मकतेचा सुंदर समन्वय आपल्याला पाहायला मिळतो. त्यांनी भावप्रदर्शनाच्या माध्यमातून केलेला लय-लयकारीचा आविष्कार सर्वसामान्य रसिकांनाही मंत्रमुग्ध करतो.

पं. बिरजू महाराज हे एक अष्टपैलू कलावंत आहेत. उत्तम नृत्य करण्याबरोबरच गायन, तबला, पखवाज, ढोलक ही वादयेही ते अत्यंत सफाईदारपणे वाजवतात. नृत्यनाटिकांच्या संगीत रचनाही ते स्वतः करतात.

मानसन्मान व पुरस्कार :

एक उत्तम नर्तक, उत्कृष्ट नृत्य दिग्दर्शक, नृत्य गुरू, गायक, वादक अशा अनेक कार्यांमध्ये समर्पित झालेले व्यक्तिमत्व म्हणून पंडितजींचा नावलौकिक आहे. त्यांच्या या महत्त्वपूर्ण सांगीतिक योगदानाबद्दल त्यांना अनेक मानसन्मान मिळाले.

प्रामुख्याने भारत सरकारने पद्मश्री, पद्मभूषण, पद्मविभूषण या पुरस्काराने त्यांचा यथोचित गौरव केला. उत्तर प्रदेश सरकारने 'कालिदास' पुरस्कार देऊन त्यांचा सन्मान केला. याचबरोबर काशी हिंदू विश्व विद्यालय व खैरागढ विश्वविद्यालय यांनी पंडितजींना मानद डॉक्टरेट ही उपाधी दिली. सोव्हिएत संघाने 'नेहरू फेलोशिप' दिली. याशिवाय संगीत नाटक अकादमी पुरस्कार, बाजीराव मस्तानी चित्रपटातील 'मोहे रंग दो लाल' या गीताच्या नृत्य दिग्दर्शनाबद्दल फिल्म फेअर अवार्ड व लता मंगेशकर पुरस्काराचेही ते मानकरी आहेत.

८.४ किशोरी आमोणकर

हिंदुस्थानी गायन परंपरेमध्ये किशोरी आमोणकर ह्या जयपूर घराण्यातील एक अग्रगण्य गायिका म्हणून ओळखल्या जातात.

किशोरी आमोणकर यांचा जन्म १० एप्रिल १९३२ रोजी मुंबई या ठिकाणी झाला. त्यांचे वय सहा वर्षांचे असतानाच वडिलांचे छत्र हरपले. त्यांनी त्यांची आई व जयपूर घराण्याच्या प्रसिद्ध गायिका मोगुबाई कुर्डीकर यांच्याकडे संगीताचे शिक्षण घेतले. अगदी कमी वयातच जयपूर घराण्यातील संगीताचे धडे पूर्ण करत असतानाच आपल्या बुद्धी, कौशल्याच्या व कल्पकतेच्या आधारावर नवीन गायन शैलीची निर्मिती केली. मोगूबाई कुर्डीकर यांच्या व्यतिरिक्त किशोरी आमोणकर यांनी भेंडी बाजार घराण्याच्या प्रसिद्ध गायिका अंजनीबाई मालपेकर, आग्रा घराण्याचे अन्वर हुसेन खान, ग्वाल्हेर घराण्याचे शरदचंद्र अरोलकर व बाळकृष्ण बुवा पर्वतकार यांच्याकडे देखील संगीताचे शिक्षण घेतले.

किशोरी आमोणकर यांच्या मैफिलीमध्ये इतर रागांच्या बरोबर जौनपुरी, पटदिप, बिहाग, अहिर तसेच ठुमरी, भजन व ख्यालाचाही समावेश असे. शास्त्रीय संगीताच्या मैफिलीबरोबरच चित्रपटांमधील गाणी गाण्याचीही त्यांना आवड होती त्यामुळेच १९६४ मध्ये त्यांनी 'गीत गाया पत्थरोने' या चित्रपटातील गाणी गायली.

किशोरी आमोणकर यांनी आकाशवाणीसाठी १९५२ मध्ये गायला सुरुवात केली. तसेच १९५७ मध्ये पंजाबमधील

अमृतसर या ठिकाणी शास्त्रीय गायनाचा पहिला कार्यक्रम सादर झाला. 'शृंगेरी मठातील जगद्गुरू 'महास्वामी' यांनी किशोरी आमोणकर यांना 'गान सरस्वती' या उपाधीने सन्मानित केले. 'प्रभात', 'समर्पण' तसेच बॉर्न टू सिंग या सह अनेक अल्बम त्यांनी तयार केले.

संगीत क्षेत्रातील अलौकिक योगदानाबद्दल १९८५ मध्ये संगीत नाटक अकादमीचा पुरस्कार देऊन त्यांना गौरवण्यात आले. या व्यतिरिक्त भारतीय शास्त्रीय संगीतातील योगदानाबद्दल १९८७ मध्ये 'पद्मभूषण' या पुरस्काराने गौरवण्यात आले. तसेच २००२ मध्ये 'पद्मविभूषण' या पुरस्काराने त्यांना सन्मानित करण्यात आले.

किशोरी आमोणकर यांनी सांगीतिक कार्यक्रम, स्वतःचा रियाज सांभाळत असताना अनेक विद्यार्थ्यांना संगीताचे शिक्षण दिले. किशोरी आमोणकर यांनी जे असंख्य शिष्य घडवले त्यापैकी माणिक भिडे, अश्विनी देशपांडे-भिडे, आरती अंकलीकर, गुरिंदरकौर असे अनेक प्रख्यात शिष्य आहेत.

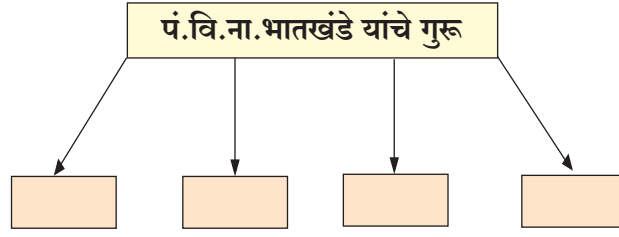
हिंदुस्थानी शास्त्रीय संगीतातील या गायिकेचे वयाच्या ८४ व्या वर्षी म्हणजेच ३ एप्रिल २०१७ रोजी मुंबई या ठिकाणी निधन झाले. किशोरी आमोणकर जरी शरीर रुपाने नसल्यातरी त्यांच्यातील संगीत व भावपूर्ण गायकिने आजही संगीत परिवारात असल्याचे दिसून येतात.

आपणांस माहीत आहे का ?

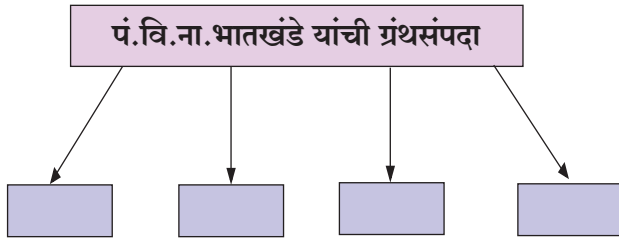
सामान्य कलांच्या तुलनेत ललित कलांचे सर्वात वरचे स्थान आहे. 'ललितकला म्हणजे भावना व्यक्त व उद्दीपित करण्याकरिता स्वतंत्रपणे व विचारपूर्वक तालबद्ध, गती किंवा ध्वनी किंवा नियमबद्ध आकृती काढण्याचे नियम पाळून केलेली तसेच चिरकालीक, निरपेक्ष आनंद पुष्कळांना प्राप्त करून देण्यासाठी अधिकाधिक उत्तम केलेली, मनुष्याची उत्तम कृती होय.'

प्र.१ आकृतिबंध पूर्ण करा.

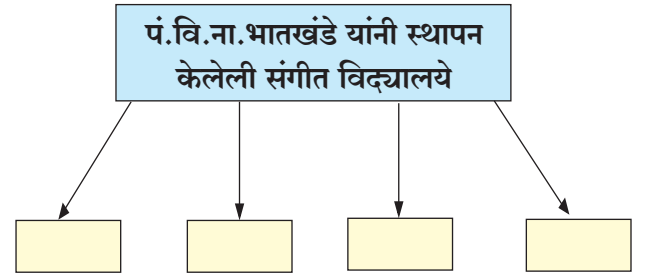
(अ)

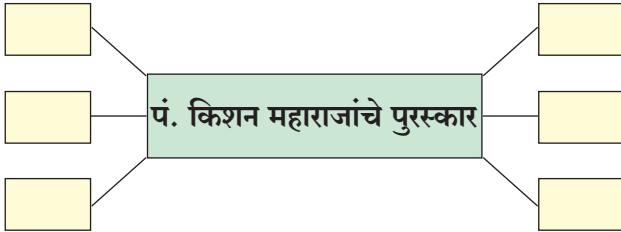
(ब)

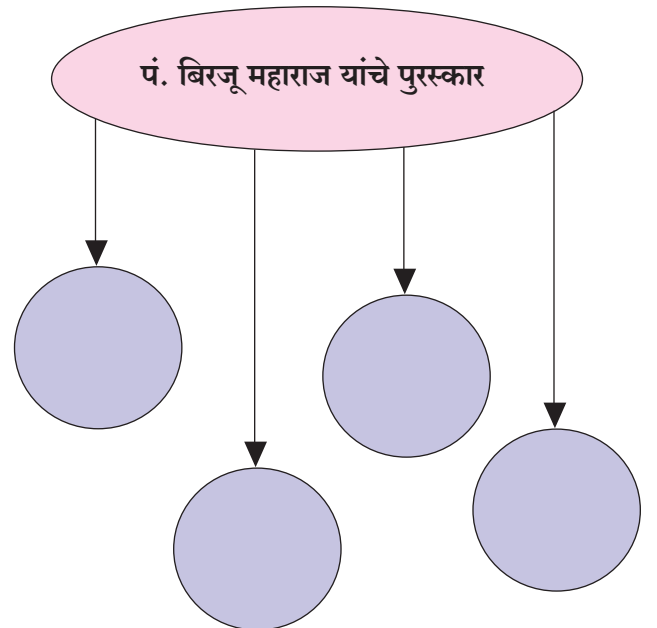
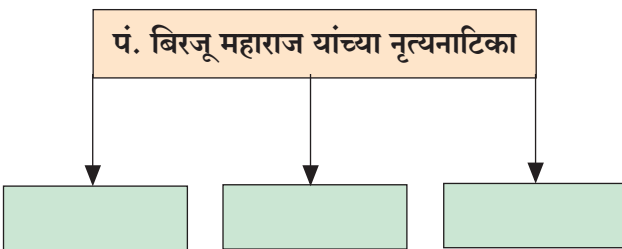
(क)

(क)

(क)

प्र.२ स्वमत

अ) संगीतात तबला वाद्य नसते तर काय झाले असते यावर तुमचे मत मांडा.

प्र.३ अभिव्यक्ती

अ) पं. किशन महाराज, उ. झाकिर हुसेन इत्यादी कलावंतांचे स्वतंत्र तबला वादन डाऊनलोड करा व ऐका.

ब) विविध गीतप्रकार व वादनप्रकार ऐकत असताना त्यामध्ये वाजत असलेल्या तबल्याच्या बोलांवर लक्ष केंद्रित करून ते बोल कसे वाजतात त्याची अनुभूती घ्या.

उपक्रम :

आपल्या शहरातील किंवा परिसरातील संगीतकार किंवा या क्षेत्रात कार्य करणाऱ्या व्यक्ती किंवा संस्था यांची माहिती संकलित करा.

विविध तबला वादकांची छायाचित्रे व नावे संकलित करा.

देवदास, उमरावजान, बाजीराव मस्तानी या ३ चित्रपटांतील शास्त्रीय नृत्य युट्यूबवरून डाऊनलोड करा व लक्ष देऊन ऐका.